

Kosta POPOV, Đorđe ANTIĆ, Vojislav SMILJANIĆ i Vladimir BLANUŠA

RAĐANJE I RAZVOJ MEDICINSKE LITERATURE U SOMBORU KROZ XVIII I XIX VEK (II).

II. Medicinske knjige i časopisi*

Krajem XVII i u XIX veku srpski kulturno-prosvetno-književni život Sombora bio je na visini na suprot medicinskoj kulturi. Sanitet se uvek vukao na repu događaja. Treba navesti da je Vasilije Damjanović još 1751. god. na srpskom jeziku štampao svoju Aritmetiku, Uroš Simić, 1809. god. svoju Logoku, episkop Platon Atanacković 1817. god. svoju Pedagogiju, dok je prvu, medicinsku knjigu na srpskom jeziku štampao 1834. god. dr Konstantin Pejčić. Sombor je u to vreme imao sjajan kadar omladinaca intelektualaca, koji su pisali i među sobom razgovarali na latinskom jeziku. Nije postojao ni jedan učeni Somborac Srbin koji nije napisao nekoliko oda ili ekloga. Isidor Nikolić-Džaver dobio je 1850. god. prvu nagradu na konkursu Engleskog književnog društva u Londonu za napisanu odu, na latinskom jeziku. Vasilije Maksimović napisao je najlepšu lirsku eklogu posvećenu mitropolitu Stankoviću, za šta je bio nagrađen. On je još kao student u Pešti osnovao Latinsku pesničku školu, čiji je đak bio Konstantin Dera, pisac čuvene Filomele. Miha Maksimović je napisao svoje Memoare, koji su takođe nagrađeni. Cilj ovoga pasusa je da podvuče veliku razliku između srpske književnosti, koja se u Somboru nalazila na pijedestalu, i zaostale medicinske literature, i ako su se često sa obe strane nalazili isti ljudi.

Iznoseći medicinske knjige i časopise, zadržaćemo se uvek sa nekoliko reči i u opisivanju biografije pisaca (onoliko koliko nam je poznata) i u nabranjanju ne samo knjige pisane ili štampane u Somboru, već ćemo nabrojati sve knjige koje je pisac napisao, u cilju lakšeg upoznavanja literature XVIII i XIX veka.

Dr Mihaelus Rafaelus von Gelley je 8. županijski fizikus Bačko-Bodroške županije. Rođen je u Italiji 1763. god., a medicinske studije je završio u Beču, u kojem je odmah nastavio sa radom. Kroz 14 godina variolizovao je više stotina dece. Mobilisan je 1796. god. za suzbijanje Sremske kuge 1795. i 1796. god. i poslat u Vukovarski okrug septembra 1796. god. Čim je stigao na teren, istog dana je zatražio da pregleda bolesnike. Dovedli su mu baba Vemiju Gavrilović sa Vukovarskog brda, kojoj je pronašao bubone i odmah postavio dijagnozu kuge. U sobi u kojoj je ona ležala, nađene su dve obolele unuke i mrtva snaja. Konstatujući

* Prvi deo rada objavljen je u ovom istom časopisu „Acta historiae medicae...”, 1983, 23, 1-2, 37-49.

epidemiju, naredio je da se odmah postave straže oko kuće i naredio da se preduzmu sve propisane mere obezbeđenja. Ova naredba dr Gelley-a, izazvala je pobunu građanstva, koji su tvrdili da ne postoji zarazno oboljenje, i da postojeća bolest nije kuga, tražeći da se doktor kazni. U Vukovar je odmah doputovao Kraljevski protomedikus Ugarske prof. dr Franc von Schraud, koji je sazvao građanstvo na „Raštelu”, i objasnio im da nikakav sud ne može pozvati lekara na odgovornost što nije prepoznao bolest, i da je dovoljno da lekar samo posumnja da je kuga, a da se sve učini kao da vlada prava kuga. Međutim, ovdje je reč o pravoj kugi. Tako je ugled dr Gelley-a kao lekara spašen. Krajem septembra iste godine 13 kuća je već bilo okuženo.

Dr Gelley je opisao i neke atipične simptome kod kuge:

„Mnogi sumnjivi su morali na silu biti odvedeni u bolnicu, među njima neki se osećahu sasvim dobro, pa su hteli da dokažu da su zdravi, pa su prkosili lekaru, pa su se unutar ograde šetali kao da su zdravi, a neki su skakali i vrteli se kao cigani. Ali kada su se smireni najmanje nadali, za vreme jela ili pića, ili za vreme sedenja i razgovora, iznenada su se izvrtali i umirali”.^{5 14}

Došavši u Sombor za županijskog fizikusa 1797. god. dr Gelley je nastavio sa variolizovanjem. On je, kako sam piše, variolizovao od 1797. do 1799. god. 6 363 deteta, bez i jednog smrtnog slučaja.^{22 41} Ovu variolizaciju u Somboru ne treba pomešati sa vakcinacijom koju su od 1802. do 1808. god. obavili dr Mathias Loosz, gradski fizikus, Johan Peak, županijski hirurg i Josif Orovec, gradski hirurg, na 460 dece.¹⁹ Dr Gelley je umro u Kuli 1812. god.

Dr Gelley je uživao ugled visokog stručnjaka, posedovao je razna priznanja, bio je dopisni član Bečkog medicinskog fakulteta, dopisni član Pariskog medicinskog fakulteta, član Mađarske akademije i počasni doktor više naučnih društava.^{5 41} Napisao je više medicinskih publikacija od kojih ćemo nabrojati najvažnije.

— „*Megvischèrè rendmutato regulàk*” („Uputstvo za trudnice”), štampano u Beču 1792. god. na mađarskom jeziku.

— „*Abrise einer Molken und Landkuranstalt für verscheidene hartnäckige Krankheiten*”, („Posledice lečenja mlekom i klimatoterapijom kod raznih upornih oboljenja”), štampano u Beču 1794. god. na nemačkom jeziku.

— „*Celsis sacri Romani Imperii*”, („Uzvišena besmrtna rimska imperija”) štampano u Beču 1795. god. na latinskom jeziku.

U Somboru je napisao prvu medicinsku naučnu knjigu pisanu u Somboru a štampanu u Novom Sadu. To je prva knjiga ove vrste u Vojvodini.

— „*Hauptbegrife über die gefährliche Tödlichkeit, der natürlichen und sichere Gilindigkeit der geimpften Blattern*” („Primarna shvatanja o pogibeljnoj smrtnosti od velikih boginja i osiguranju blagoj formi kod cepljenih”) (slika br. 1). Knjiga je štampana na nemačkom jeziku, goticom, u štampariji Emanuela Jankovića u Novom Sadu 1797. god., formata 18×12 cm.

U uvodu pisac objašnjava da je knjiga neophodna ne samo lekarima da upoznaju variolu i variolizaciju, već i narodu da se upozna sa obolenjem čiji je mortalitet velik. Navodi da je poslednjih godina u Bačkoj od tog oboljenja umrlo

Slika br. 1a i b. Knjiga dr M. R. v. Gelley-a „Hauptbegrife über die gefährliche Tödlichkeit der natürlichen und sichere Gelindigkeit der geimpften Blattern.

5 000 ljudi. Dalje govori o suzbijanju variole navodeći u tome zasluge Marije Terezije i njenih naslednika. Ona je sama preležala variolu, a u svojoj porodici imala velike gubitke. Napominje dalje da je Luj XV umro od variole, zatim navodi i druge ličnosti u vezi sa variolom. U daljem tekstu knjige objašnjava patogenezu, kliničku sliku, podvlači razliku između variolizovanih i nevariolizovanih, naglašavajući blagu formu u variolizovanih. Na kraju iznosi lična zapažanja na epidemiološkom polju, lična iskustva na kliničkom polju i lična iskustva u lečenju variole, zalažući se za primenu variolizacije kao preventivne zaštite.^{22 41}

Dr Karolus Fridrich von Burdach (1776—1860) je došao iz Leipziga. O njemu nemamo nekih podataka, i nije nam poznato kako je došlo do toga da se neke njegove knjige izdaju u Somboru. Dr V. Panić ga identifikuje sa anatomom dr Burdach-om, koji je pronašao u centralnom nervnom sistemu formaciju koja nosi ime „Burdach-ov put”. Međutim, medicinska knjiga pisana u Somboru nema nikakve veze sa anatomijom.

Napisao je knjigu „*Eklektik*” (slika br. 2). Knjigu je izdala pisarska radionica Daniel-a Földvari-a. Ova je radionica izdavala knjige pisane rukom (prva štamparija u Somboru otvorena je 1850. god.) Knjiga je pisana na nemačkom jeziku, goticom, promera 14×22 cm, na 427 strana izdana 1831. godine u Somboru. Na naslovnoj strani knjige stoji: Izbor iz grupe lekova po Dr. F. v. Burdach-u, za korišćenje uz opreznost za svakog savesnog domaćina. Spretno sređeno po Daniel-u Földvari-u (po narodnosti Srbin, ranije cesarsko-kraljevski kapetan (prim. K. P.). Pisano u Somboru 1831. god.²⁸

Slika br. 2a i b. Knjiga dr K. F. v. Burdach-a „Eklektik“.

Knjiga se sastoji iz dva dela, u prvom delu su opisana oboljenja klasirana po abecedi, uz naznačen broj strane na kojoj se nalazi napisan lek za lečenje tog oboljenja. U drugom delu knjige opisani su lekovi, njihovo spravljanje, doze, i naznaka dali je za spoljnu ili unutrašnju upotrebu. Kao primer citiraćemo lek „Catechu“, koji je u knjizi registrovan pod brojem 230, a nalazi se opisan na 38-oj strani. Pored imena leka navode se razni sinonimi „Terra Catechu“, „Terra Japonica“, „Succus Japonicus“. Alkaloid se dobija iz raznih vrsta akacija i to Acatia Catechu, Acatia Willd, Acatia Catechu Linee, Acatia Catechu Bengalica, itd. Te Acatiae su drveće velike visine, koje raste u Istočnoj Indiji i tropskim krajevima Afrike. Najkvalitetnije su one iz Bengala i Bombaja. Catechu je jak adstringens i upotrebljava se za zaustavljanje krvavljenja. Mesto koje krvavi premaže se tinkturom i previje uz laku kompresiju. Ukoliko se javi jače pečenje tinkturu treba razblažiti vodom i ponovo je staviti na isti način. Catechu se daje i kod sluzavih proliva, zapaljenje mokraćnih organa, jakih dizurija, belog pranja i povratne gonoreje...

Zanimljivo je da je ovo prva medicinska knjiga u nas, pisana po principu eklektike, što znači da delo nije izvorno, već je sastavljeno na osnovu sakupljenih podataka svrstano u jednu celinu. Taj se način pisanja javlja u to vreme kada je u pisca bio iscrpljen izvor nadahnuća. Eklektizam smo sretali u književnosti, u filozofskoj literaturi, a u medicini nikada, tako da je ova knjiga izuzetak.

Neki tvrde da je ova knjiga lekaruša, što nije tačno. Lekaruse su knjige koje spadaju u narodnu medicinu, sadrže narodna shvatanja o bolesti i iznose uputstva o lečenju i o lekovima. Njih su decenijama stvarali, dopunjavali i menjali pismeni narodni lekari, pa su se prenosile sa generacije na generaciju, kao anonimni medicinski spisi. Zbog toga se teško može odrediti mesto i vreme njihovog nastanka. Lekaruse predstavljaju dragocenu vrednost, ne samo u poznavanju narodne medicine, već i za farmaciju i veterinarsku medicinu.

Smatramo da knjigu „Eklektik“ možemo klasifikovati u vrstu knjiga u koju spadaju tzv. domaći lekari za kućnu upotrebu.

Dr Konstantin Peičić je jedna od najznačajnijih ličnosti medicinsko-društveno-političkog života Vojvodine u prvoj polovini XIX veka.

Rodio se 17. IX 1802. god. u Borovu, malom sremskom selu na Dunavu preko puta Plavne. Potiče iz činovničke porodice. Osnovnu školu sa dva nemačka razreda završio je u rodnom mestu, gimnaziju u Sremskim Karlovcima, Filozofski fakultet u Požunu, a Medicinski fakultet u Pešti. Posle odbrane disertacije „De paupera aegrorum“ promovisan je 20. IV 1830. god. za doktora medicine. Iste godine odlazi za privatnog fizikusa u Sremsku Mitrovicu. Kao početnika zatekla ga je epidemija kolere 1830. do 1831. god. na čijem je suzbijanju uspešno radio, i kod naroda stekao velike simpatije, poštovanje i ugled.⁴⁹

Kako nije imao izgled da u dogledno vreme stekne mesto plaćenog fizikusa, na predlog mitropolita Platona Atanackovića rodnom Somborca prelazi za fizikusa u Sombor 1831. god.^{23 24}. Uz preporuku gradskog fizikusa Mathias-a Loosz-a podnosi molbu magistratu da bude primljen za honorarnog fizikusa, ali je molba odbijena.⁴⁶

Pet godina dr Peičić je proveo u Somboru i u više navrata je podnosio molbu da bude postavljen za plaćenog lekara, ali je uvek bio odbijen. Po savetu mitropolita Stratimirovića prelazi za gradskog fizikusa u Sremske Karlovice⁷ i za ličnog mitropolitovog lekara.

U njegovoj 34-toj godini života umire mu supruga Nemica 1836. god., pa on ostaje udovac sa jednom kćerkom rimokatoličke vere. Dok je bio u Somboru, prijateljivao je sa Jakobom Laloševićom, od kojeg je zaprosio ćerku Anu — Ninu Lalošević, sa kojom stupa u drugi brak, iz kojeg mu se rodilo 4 dece, 3 sina i 1 kćerka.

Za vreme 8-godišnjeg medicinskog i nacionalno-prosvetiteljskog rada u Karlovcima, zamerio se mnogim nacionalno orijentisanim Nemcima i Mađarima, koji su ga tužakali Višoj komandi u Petrovaradinu. Shvativši da će biti onemogućen ne samo kao medicinski radnik, već i kao srpski društveno-politički radnik i funkcioner Srpske pravoslavne episkopije u Karlovcima, prelazi sa službom gradskog fizikusa u Pančevo 1844. god., u kojem stiče svoj najveći ugled medicinskog radnika i istaknutog srpskog nacionalno-prosvetiteljskog borca.

God. 1848. Pančevo zahvata epidemija kolere. Imajući još iz Sremske Mitrovice iskustvo u njenom suzbijanju, odigrao je značajnu ulogu i postao upravnik Pančevačke bolnice. Iste te godine izbila je poznata Mađarska buna, a dr Peičić postaje predsednik Okružnog narodnog odbora. Kada su regularne mađarske trupe zauzele Pančevo, sklanja se u Sremsku Mitrovicu. Posle prestanka Mađarske bune vraća se u Pančevo i nastavlja svoju delatnost. Postaje predsednik Srpskog pevačkog crkvenog društva, a 1863. god. osniva Malu i Veliku pevačku školu za decu i odrasle.

God. 1880. izabran je za počasnog doktora Peštanskog univerziteta.

Povodom ovog počasnog doktorata dr Milan Jovanović-Batut piše u br. 7. lista „Zdravlje“: „Našu Starinu dr Konstantina Peičića danas slavi prva Naučna korporacija u Zemlji, Budimpeštanski univerzitet. Čestita mu pedesetogodišnjicu i dodeljuje mu diplomu počasnog doktora medicine“.⁵⁰

РУКОВОДИТЕЛЬ

К

ИЗГУБЛЕННОМ ЗДРАВЛЮ

ОТ

КОНСТАНТИНА ПЕИЧИЋА

Медицине Доктора,

у Сомбору

Sambführer zur Erlangung der verlorren Gesundheit.

У БУДИМУ,

Печатан писмом Кр. Свеучилища Пештавск.

1831.

Н Ы О В О М

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕНЬИШЕМ

И

ВИСОКОДОСТОЙНЬИШЕМ

ГОСПОДСТВУ

СТЕФАНУ СТАНКОВИЋУ,

Православном Епископу

Ново-Садско-Бачком.

Епархје Вудимске Администратору.

Високог А. Е. М. Апелматоріума

Дѣйствиелном Члену.

Карловца. Поносу. Дійки.

Сузама. Будима.

Slika br. 3a i b. Knjiga dr K. Peičića. „Rukovoditelj k' izgubljenom zdravlju“.

Dr Peičić je otišao u penziju 17. III 1874. god., pa je kao penzioner prešao u Budimpeštu za direktora Tekelijanuma, na kojoj je dužnosti umro 1882. god. u 80-toj godini života. Sahranjen je u Somboru u grobnici Lalošević.²³

Povodom smrti dr Peičića somborski list „Golub“ se biranim rečima oprostio od njega.²⁵

Nabrojaćemo dela koja je napisao dr Peičić.

— „De pauperum aegrorum“ („Gorčina sirotinje“) pisana na latinskom jeziku, a štampano 1830. god. Ta publikacija je prva jugoslovenska socijalno-medicinska studija koja je aktualna i danas, posle 150 godina.

— „Rukovoditelj k' sveopćem zdravlju“, štampan na srpskom jeziku, ćirilicom, 1830. god. Obrađuje higijenski život trudnica, pripremu trudnice za porođaj, i negu novorođenčeta.

— „Rukovoditelj k' povratku izgubljenog zdravlja“, pisano ćirilicom, štampan u štampariji Pavla Jankovića u Novom Sadu 1840. god. Daje savete kako treba pojedina oboljenja lečiti i preduprediti.

— „Život i rad Vincenca Pressnica“ štampan 1842. god. Iznosi iskustva ovog pisca u lečenju raznih oboljenja.

— „O lečenju hladnom izvorskom vodom“, štampano 1843. god. Dr Peičić iznosi sopstvena iskustva s balneo-terapijom.

— „Poučavanje u suzbijanju bolesti“, štampano 1849. god.

— „Sanitarne prilike u Pančevu“, štampano 1849. god.

— „Pobožne želje hristijanske“, štampano 1869. god. Pisac traži velike reforme u pravoslavnoj crkvi.

		XXV	
		Страна	
	Врадавице		70
	— сисне ранаво		258
	Вранд	38.	49
	Вубуљавце		53
	Велика болест		210
	Ветрови		105
	Вид слаб		159
	Владан за болне		20
	Внезашне несреће		264
	Водена болест		162
	Вратобол		79
	— сполска		82
	Време шенско неуредио		225
	Врушица		177
	Глава новорођеног детета испуцана		256
	Глава крстада		69
	Главобол		202
	Глад неласности		97
	Глад неласности		115
	Глисте		145
	Глувост		145
	Глувост отрова	6.	278
	Грмна деца		256
	Грлобол	75.	79
	Грозница вообщо	16.	177
	— балва		183
	— жучна		180
	— кашљавца		185
	— ладна		185
	— млечна		237
	— верозна		190
	— подмукала, ективна		199
	— породична		244
	Аспе све редом	63	
	Вело пранѣ	228	
	Весило	214	
	Владола	227	
	Владан без бола	102	
	— кровя	125	
	— млека	246	
	— с' болом	101	
	Воганѣ ваджѣ	57	
	— кравје заштитатеда	59	
	— мале	61	
	Водест вообщо	15	
	— велика	210	
	Волости деца	245	
	— женско	225	
	— описаніе за Лекара неспростуауиоѣг	29	
	Вол долиѣг трбуа	128, 228	
	— лиѣца	175	
	— крста	128, 228	
	— кука	172	
	— сисѣ	241	
	— трбуа испод ребара	121	
	Вол порођање	256	

Slika br. 4. Azbučno sreden sadržaj knjige dr K. Peičića „Rukovoditelj k' izgubljenom zdravlju“.

— „O narodnoj medicini“. 30 primeraka ove knjige poklonio je Aleksandru Karađorđeviću.

— „Nauka o čuvanju zdravlja po Kodinu“, štampano 1868. god., je prevod knjige dr Jovana Valneskog.

— Časopis „Domaći lekar“ je pokrenuo sa dr Ljubomirom Nenadovićem. Izlazio je od 15. I 1870. do 15. IX 1873. god. To je prvi časopis na srpskom jeziku koji je iznosio popularne članke iz zdravstva sa ciljem zdravstvenog prosvetavanja naroda. Važno je spomenuti i saradnike časopisa dr Jovana Jovanovića — Zmaja, dr Miloša Rajačića, dr Milana Jovanovića-Batuta, dr Milutina Majinskog, počasnog županskog fizikusa, dr Radmila Lazarevića i dr.^{23 25 50}

— „Rukovoditelj k' izgubljenom zdravlju“, štampan u Univerzitetској štampariji u Budimu, 1834. god., format 20×12 cm, na 348 strana, ćirilicom. To je prva medicinska knjiga pisana na srpskom jeziku u Somboru i Vojvodini (slika br. 3).

Prve strane knjige su posveta mitropolitu Stefanu Stankoviću, a zatim sledi predgovor. U njemu pisac iznosi da je mesto ove knjige imao nameru da prevede knjigu „Domaći lekar“ dr Ludovika Franka. Pošto je knjigu proučio, zaključio je da je ona napisana za živalj visokog ekonomskog standarda sa solidnom medicinskom kulturom, a našem seljaku bi više štete nanela nego koristila. Knjiga je pisana za nemačka mesta u kojima postoje lekari i apoteka, dok u srpskim svega toga nema: „Kakva je korist bolesnome ma i od najboljih recepata ako nema apoteke da ih pravi, a ako postoji apoteka, onda će u tom mestu, u većini slu-

čajeva, postojati i lekar, kojeg je uvek korisnije pozvati u pomoć nego li se sam iz knjige lečiti. Prilikom pisanja svoje knjige uvek sam imao pred očima srpskog seljaka, zemljoradnika, lišenog lekara i apotekara. U svemu sam se držao prostog razumljivog jezika, iznosio svoje vlastito mišljenje i držao se lekarske istine. Eto to je objašnjenje zašto sam napisao svoju knjigu, a odbacio da prevedem spomenutu", piše dr Pečić. ^{23 24 26} U daljem tekstu dr Pečić piše: „Mnoge bolesti da bi bile savladane iziskuju upotrebu jakih lekova, koje je u knjigama nekorisno spominjati, jer se smeju upotrebljavati samo uz prisustvo lekara." Da bi se neki lekovi prikupili dr Pečić predlaže: „Svake nedelje kada je lepo vreme g. Paroh će u crkvi odrediti 10 devojaka ili momaka da se kod njega posle ručka okupe, pa će sa njima izaći na livadu da beru lekovito bilje. Da bi mladež sa voljom izlazila na ovaj posao dobro bi bilo uvek i gajdaša povesti". Da bi se sačuvao lekovit efekat bilja dr Pečić podučava kako da se sakupljeno bilje suši, prepariše i pravilno čuva.

Na 32. str. dr Pečić iznosi „Pravila telesnog života zemnog čoveka" gde iznosi svoju filozofiju: „Duša je s telom u tolikoj meri vezana da ona ništa preduzeti ne može bez savršenog tela. Da bi se zdravlje održalo, telo treba čuvati i negovati, kako bi bolest savladala i izgubljeno zdravlje povratilo. Pravilo ovozemaljskog života je da telo ostane zdravo, a za to su potrebni uslovi, čist vazduh, svetlost, pravilna hrana i pijuća voda, suve stambene prostorije, čista postelja, odgovarajuća odeća i obuća, umeren rad, telesno ispražnjavanje, duševna veselost, itd." Jednom rečju dr Pečić predlaže stroge higijenske mere u životu ljudi i obraćanje više pažnje na mentalnu higijenu.

Stručni deo knjige podeljen je u dva dela, prvi opisuje oboljenja, a drugi lekove. Sva oboljenja klasifikovana je u 17 grupa, na: spoljne bolesti, jedinstvene bolesti, bolesti kože, bolesti usta, bolesti grla, bolesti trbuha, bolesti mokraćnih kanala, bolesti čuvstva, bolesti srca, reumatizam, bolesti kostiju, groznice, nervne bolesti, duševne bolesti, ženske bolesti, dečje bolesti i nesretne slučajeve.

Sva oboljenja klasirana su po azbučnom redu, uz svaku bolest je stavljen broj strane na kojoj je napisan lek i način lečenja, tako da se bolesnik lako može orijentisati. Na primer, na str. 31, pod slovom „U" stoji naziv bolesti „Uležanje bolnog" (dekubitis) i uz dijagnozu br. 36, što znači da se na 36. str. nalazi lek, piše: „Koi su nesretni bolesnici dugo u krevetu, naročito na ednom mestu ležati prinuđeni oni se često ulegnu, t.e. dobiu gdi god na telu, gdi se leži, bol i rumen i to s malim otokom, koi se posle zagnoi. Da se ovo ne bi dogodilo nužna e veliščaiša čistota i ravnoća kreveta, jer bore žulje. Ako se pak dogodi mnogo se dobija ako se rana rano opazi, zato će mo bolne svaki dan na leđima prividati. Preduprediti se ovo zlo takođe može podmetnući bolom pod čaršav elensku, srneću ili ovčiu učinjenu kožu."

Drugi deo knjige obuhvata lekove. Po dr Pečiću definicija leka je „štogod od bolesnog čoveka zdravog učiniti može zove se lek." Lekove deli na one koji se gaje po baštama i livadama, a nabraja ih 49 vrsta, i na one koji se kupuju po bakalicama i apotekama, njih nabraja 104 vrste. Pored narodnog imena navodi i sinonime, zatim nemačko i latinsko ime, da bi na kraju opisao sam lek. Tako npr. za kvasiju pišu „Drvo ili kora koja je gorka, a koja se u apoteci može kupiti; kora snažnije deluje od drveta."

Poslednje strane knjige odnose se na „prenumerante", pretplatnike; bilo ih je 1 060 iz 80 mesta tadanje Austro-Ugarske monarhije, i to iz Novog Sada 98, iz Sombora 57, iz Temišvara 33, iz Budimpešte 21, iz Mokrina 22, iz Segedina 20, iz Šibenika 7, itd. Tako je ta prva medicinska knjiga bila još u pretplati u potpunosti rasprodana.

Posle dr. Pečića nastaje velika praznina i od 1834. pa sve do 1880. god. niko ne piše medicinske knjige na srpskom jeziku, a još manje u Somboru. Zanimljivo je da se u tom razdoblju veći broj somborskih lekara bavio poezijom i književnošću, a neki od njih radili su kao učitelji ili direktori nekih škola u bližoj i daljoj okolini Sombora. Pisanje medicinskih knjiga u to vreme u Somboru se nije smatralo ni nekom vrlinom a ni potrebom.

Dr Vojislav Bakić je rođen 1848. god. u selu Prina, osnovnu školu završio je u rodnom mestu, gimnaziju u Novom Karlovcu, a učiteljsku školu u Somboru 1869. god. Kao stipendista Karlovačkog sabora studira filozofiju u Lajpcigu i Hajdelbergu i postaje doktor pedagogije. Posle završenih studija vraća se u Sombor. Sabor ga je 1874. god. postavio za Eparhijskog školskog referenta za Pakračku i Karlovačku eparhiju, ali Ugarska vlast to postavljenje nije potvrdila, tako da je bio prisiljen da 1875. god. ode u Kragujevac za direktora Učiteljske škole. Iz Kragujevca prelazi u Beograd za profesora Velike škole, a obrazovanjem univerziteta u Beogradu postaje njegov profesor. Na I Kongresu Međunarodog udruženja za školsku higijenu u Nürenberg-u, predvodi delegaciju Kraljevine Srbije. Predstavnik je Zakonodavne komisije i član Osnivačke komisije sa zadatkom da izradi zakonski nacrt za obrazovanje Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Umro je u Beogradu 1929. god.

Spada među prve pretstavnike Herbartove pedagogije i prvi je doktor pedagogije u Jugoslaviji. Napisao je više radova, i to:

- „Rousseau's pedagogique", primenjena nauka o vaspitanju.
- „O obrazovanju karaktera", opšta pedagogika.
- „O vaspitnom prilagodavanju".
- „Pedagogija".
- „Pedagoško iskustvo".

— „Pouke o vaspitanju dece u roditeljskoj kući", na srpskom jeziku, ćirilicom, knjiga formata 21×14 cm, 137 strana, štamparija Milivoja Karakaševića, Sombor, 1880. god. (slika br. 4).

To je prva knjiga u nas koja obrađuje tematiku dečije higijene, vaspitno-obrazovnog karaktera, zavata u domen medicine obrađujući higijenu tela i mentalnu higijenu dece, a obrađuje i higijenu trudnice odnosno fetusa, sa negom bolesnog deteta.

Da bi se bolje prikazala ova medicinska knjiga, koju nije napisao doktor medicine već pedagogije, navešćemo neke izvadke iz teksta.

„...Pravilno razvijanje deteta zavisi od pravilnog življenja matere od samog začeca od rođenja..." „...Treba živeti na čistom vazduhu, održavati umerenu toplotu, kloniti se vlažnih mesta..." „...Voditi računa o odelu da ne steže, naročito truh i grudi..." „...Ne treba jesti masna, ljuta i teška jela, ne piti opijajuća pića, ili piti umereno..." „...Dnevno se bar jedan sat šetati na svežem vazduhu..." „...Posle dužih i teških poslova treba se odmarati duže nego obično..." „...Spavanje treba da je mirno a treba da traje od 6 do 10 sati..." „...Slobodno vreme upotrebiti za prijatnu i lepu zabavu..." „...Čuvati se i od preteranog uživanja..." itd.

U stilu podučavanja je napisana cela knjiga, zavisno od tematike koja se obrađuje.

Dr Milan Jovanović — Batut je rođen u Sremskoj Mitrovici 1847. god. u trgovačkoj porodici kao 11-to dete. Kršteno ime bilo mu je Mihajlo, koje je promenio u Milan. Batut je prezime oćevog kompanjona (zajednički naziv vlasnika trgovine je bio „Jovanović-Batut") priključio svom prezimenu. U Sremskoj Mitrovici je završio nemačku osnovnu školu, klasičnu gimnaziju je učio u Sremskim Karlovcima i Panćevu, a maturirao je 1865. god. u Osijeku. Medicinu je studirao na Medicinskom fakultetu u Beču. Još kao student je napisao rad 1877. „Zdravlje i na-

predak naše dece", koji je nagradila Matica srpska u Novom Sadu^{31 32 34} Pritešnjen materijalnim nedaćama, zaposlio se u Novosadskoj gimnaziji kao profesor mađarskog jezika, od 1873. do 1875. god. Da bi platio promociju za doktora medicine, pozajmio je 1 400 forinti, za ono vreme veliki novac, koji mu je ukrao muž sestre Judite i pobjegao u Bugarsku, što je deprimisalo Batuta. Druge 4 Batutove sestre družile su se sa bogatom mirazdžikom Nemicom Beti Jenzel, sa kojom se Batut oženio. Sredivši tako materijalne prilike, završava odmah medicinu, pa je 2. VIII 1878. god. promovisan za doktora medicine. Supruga mu je umrla 1916. god. u 66-oj godini života.³²

ПОУКЕ

ВАСПИТАВАЊУ ДЕЦЕ У РОДИТЕЉСКОЈ КУЋИ.

За образложење српске матере и за употребу у вишим
набојачким и учитељским школама

написао

Др. ВОЈИСЛАВ БАКИЋ
професор.

Ово је дело наградила „Српска Матица“ из захвале
Ј. и Т. Остојића.

СОМБОР,
Наклада Миловоја Каракашевића.
1880.
Цена 60 нов. — 1 дин. 20 пара.

Slika br. 5. Knjiga dr V. Bakića „Pouke o vaspitanju dece u roditeljskoj kući“.

ZDRAVLJE

LIJEČNIČKE POUKE
NARODU

№ 1 1880. god. Broj 1.

DR. M. JOVANOVIĆ-BATUT.

NAŠE TIJELO.

Čovjek mora znati sebe, ako hoće da razvije živu. Čovjek mora poznati tijelo, ako hoće da očuva snagu i zdravlje. Koliko puta pogledajmo seba, o čemu se briga, šta ga boli, šta mu je u životu samo rad toga, što ne poznaje tijelo, koliko u njemu? Koliko ih se prekida, prodje, njujući snagu svoju, a koliko ih se rasgajli, koji ne znaju, šta im tijelo valja? Koliko je snaga u tijelu, pa ostanu jalove samo s toga, što ih čovjek ne zna i ne razvija, a koliko ih je, što ih čovjek sa toga neznanja baš po prijeko satre? Zar smo promatrali jednu priliku, gdje smo mogli labaviti život čovjeka, pa i to samo za to, što ga nijesmo od najmanje znali i razumijevali?

Poznavanje tijela i naravi njegove salvata i dalje. Čak i duh je vezan za tijelo, pa kako ćemo ga pojmiti, ako mu ne znamo osnove? Sve, što nas u duhu, svr, što se rodi u duhu, sve, što se znanje u srcu, — sve je to rođeno i naravan posao našega tijela, pa kada pospuncu saznamo tijelo, možda ćemo prosvetiti i u tajanstvenu dubinu naše duše. A zar sa toliku cijenu da se zagledamo u tralno tijelo svoje? —

Prema ovome vidi se, koliko vrijedi znati o tijelu. Svakom razumno čovjeku može biti od trijebe. Mnogi ljudi uvariaše to od vjeka, pa je uče i nježuju. Još is prastarih vremena ima glasa o njoj. Novije vrijeme pribavilo je tu nauku još usrdnije, i gleda, da je što više ikako može. Najveće delave nauke, koje su

Slika br. 1. Prvi broj lista „Zdravlje“ izdan u Somboru (štampan latinicom na hrvatskom jeziku).

Prvo mesto službovanja bilo mu je Sombor, gde je radio kao privatni lekar. Brzo se upoznao sa somborskom inteligencijom, često je zalazio među narod, pa je za kratko vreme stekao simpatije, ali plaćeno mesto fizikusa, na sva traženja, nikada nije dobio. U to vreme gradski fizikus u Somboru bio je dr Stevan Popović. Podstaknut kolegama, Batut se okreće prosvetiteljskom medicinskom literarnom radu i pokreće medicinski list „Zdravlje“, čiji je bio i vlasnik i urednik i izdavač (slika br. 5 i 6).

Matica srpska, procenivši njegov rad, pozvala ga je 1878. god. i postavila za svog spoljnjeg saradnika. 10. VIII 1878. god. Batut piše Matici:

Milo mi je što sam pozvan i ja uvršten u poznate srpske književnike. Radosno prihvaćam tu lepu nameru, radiću sa svom snagom. Ja se dakle primam saradništva. Sve što je u novijoj nauci dobro i sigurno, sve što je na Srbinu ili srpskoj prirodi dobro ili zlo, a zaseca u okvire moga znanja, sve je to za mene studija, sve je to predmet moga razmišljanja i književnog rada.^{31 32 34}

Kako ni posle provedene dve godine u Somboru nije uspeo da dobije plaćeno mesto lekara, oktobra 1880. god. odlazi u Cetinje za načelnika Saniteta Ministarstva unutrašnjih poslova Kneževine Crne Gore^{33 35}

Povodom njegovog odlaska u Cetinje novosadski list „Javor“ piše:

„Dr M. Jovanović-Batut, praktičan lečnik iz Sombora, izabran je kao što list javlja za varoškog lekara i bolničkog lekara u Cetinju.“ (ova informacija je bila netačna (prim. K. P.)^{33 27}

Somborski list „Rodoljub“, prilikom odlaska dr Batuta iz Sombora piše:

„Dr. Milan Jovanović-Batut je juče otputovao iz Sombora da za koji dan zauzme mesto novog opredeljenja. Za kratko vreme svoga boravka u Somboru, stekao je dobar glas kao praktični lečnik kod celog građanstva ove varoši i okoline. Zao nam je što u njemu gubimo iz svoje sredine vešta i uredna lečnika, iskrena i verna prijatelja i odličnog književnika srpskog. Opraštajući se ovim s njim, želimo da na Cetinju, gde polazi u najvećem oduševljenju, nađe spokojstva i zadovoljstva da i stručnim svojim znanjem bude od koristi junačkim Crnogorcima a i lepim darom svojim, da kao književnik, odande još i dalje podučava vaskoliki srpski narod“³⁹

U Crnoj Gori Batut je suočen sa lošim zdravstvenim prilikama. Na terenu su vladali sifilis, malarija, škrofuloza, helmintijaza, reumatizam, kalkuloza i dr. bolesti. Pošto je izvršio inspekciju terena i pokupio potrebne podatke, sačinio je „Izveštaj o zdravstvenim prilikama u Crnoj Gori“ i podneo ga Ministarstvu unutrašnjih dela.

Navodeći kako je zdravstveno stanje Crnogoraca zasvim loše, on daje predloge i traži radikalnu reformu zdravstva i kompletnu promenu zdravstvene politike. Na kraju navodi: „Veoma bih rado ublažio gorčinu ovih reči, ali mi je saopštenje ove istine sa jedne strane dužnost, a sa druge glas savesti i iskrenog saučešća.“^{35 36 37}

Po prijemu izveštaja Ministar unutrašnjih dela pred Vladom daje svoju izjavu suprotne sadržine: „Sanitetsko stanje u celoj Kneževini Crnoj Gori je najpovoljnije.“³⁶

Aktivnost Batuta u Crnoj Gori od početka a i dalje tekla je sa dosta nepravilnosti i neuspešno. Imao je veliko znanje, savest i volju za unapređivanje zdravlja, ali u jednoj autokratskoj državi nije mogao ostvariti svoje ideje. Od vlasti nije dobijao pomoć, a još manje razumevanje za suštinu medicinskog posla. S njim su često bili grubo i netaktni kako u službenom tako i privatnim kontaktima. Batut je sve to teško podnosio, tim pre što je bio i konstruktivan, poslovan, pedantan i savestan. Imao je dobru volju da narodu pomogne, a sve se to nije dovoljno cenilo.

U Cetinju Batut nastavlja sa izdavanjem časopisa „Zdravlje“ i taj period od 15. I 1882. god. označava kao „drugom godinu izlazenja lista“, a somborski period kao „prvu godinu“ (slika br. 7).³⁷

Crnogorci 1882. god. zameraju Batutu naglu smrt djetića Neša Petkova, i izračavaju neke sitnice nevredne pomena, koje su se dešavale za vreme Batutovih putovanja po terenu. Batut uvređen podnosi ostavku, koju mu Ministarstvo odmah uvažava, pa 1882. god. napušta Crnu Goru.^{32 34 37}

Jula 1882. god. stupa u prepisku sa dr Vladanom Đorđevićem, načelnikom Saniteta Kraljevine Srbije, koji mu daje studentsku stipendiju nakon čega on odlazi u Nemačku, Francusku i Englesku, radi i uči po institutima dr Robert-a Koch-a, dr Max-a Pettenfofer-a, Luis-a Paster-a, i tu tokom 1883—1885. god. na samim izvorima evropske medicinske nauke skuplja znanja i stiče specijalnost bakteriologije i higijene.

Slika br. 7. Prvi broj lista „Zdravlje“ izdan u Somboru (štampan ćirilicom na srpskom jeziku).

Vrativši se u Beograd, Batut je tražio otvaranje Instituta za higijenu, preko kojeg bi bio u direktnom kontaktu sa narodom kako bi se njegova znanja iskoristila. Međutim, njega postavljaju u jalovu kancelarijsku službu, te on ljutito napušta Srbiju i odlazi u Novi Sad, u kojem provodi dve godine. God. 1887. konkuriše za profesora Velike škole, za predmet Higijena. Kralj Milan Obrenović nije potvrdio postavljanje, pa je Batut ostao honorarni predavač sve do 1888. god., kada je Ukazom postavljen za vanrednog profesora. Dolaskom na vlast dinastije Karađorđevića, knez Aleksandar ga 1889. god. postavlja za redovnog profesora Higijene. Pored navedene dužnosti obavljao je i druge funkcije, te je bio član Umetničko-književnog odbora Narodnog pozorišta u Beogradu, član

glavnog Prosvetnog saveta, predsednik Stručne komisije pri Državnoj štampariji, ministarski izaslanik pri maturalnim ispitima, predsednik glavnog sanitetskog saveta, predsednik Društva za čuvanje narodnog zdravlja, itd.³²

Kada je otvoren Medicinski fakultet Beogradskog univerziteta 20. II 1920. god. Batut je postavljen za prvog dekana, a izabran za redovnog profesora. Umro je u Beogradu 11. IX 1940. god. u 93. godini života.

U formiranju naše zdravstvene kulture njegov značaj i udeo su ogromni. On se kroz ceo svoj dugi život bezkompromisno borio da zdravstveno uzdigne svoj narod pišući popularnu prosvetnu medicinsku literaturu. Napisao je veliki broj medicinskih, medicinsko-socijalnih i medicinsko-književnih publikacija. Njegove su publikacije toliko obilne, mnogobrojne da bi za njihovu obradu bio potreban poseban rad, te ih mi ovde nećemo spominjati. Medicinski fakulteti u Beogradu, Zagrebu, Beču i Karlov Univerzitet u Pragu promovisali su ga za počasnog doktora.

Zadržaćemo se na medicinskom časopisu „Zdravlje“, koji je Batuta pratio kroz celu njegovu medicinsku karijeru, i uvek mu ležao na srcu“. Glavni urednik, vlasnik i redaktor „Zdravlja“ bio je Batut. On 1. I 1880. god. piše poziv na pretplatu:

„Zdravlje je sreća i snaga a bolest je najamnik propasti. U našem životu, navikama i nazorima ima toliko neprijatelja zdravlju u prirodnom razvijanju za koje se mi toliko čvrsto držimo, da je veliko čudo kako ne ološimo. Ove neprijatelje našeg zdravlja odražava u narodu neznanje i nemir, oni nas u klici satiru, oni nam sisaju životnu snagu i njih treba slomiti, ali kako? Kao kod svih sličnih pitanja — naukom“.

Prvi broj „Zdravlja“ izašao je u Somboru na hrvatskom jeziku štampan latinicom 10. I 1880. god., i 15. I 1880. god. na srpskom jeziku pisan ćirilicom. Ispod naziva lista stoji podnaslov da je reč o lekarskim porukama narodu. (slika br. 5 i 6).

Na izlazak časopisa „Zdravlje“ reagovala je štampa. Novosadski list „Javor“ od 10. II 1880. god. piše:

„Od sviju naših potreba najveća je i najpreča zdravlje pojedinaca i zdravlje naroda. Zdravlje je osnova svakom daljem napretku, jer je ono izvor snazi našoj. Dr Milan Jovanović-Batut radi odavnije veštīm perom svojim, da unapredi kod nas gajenje zdravlja. Danas je u to ime pokrenuo poseban list „Zdravlje“ kojim daje, uz saradnju svojih drugova, korisne savete, a sve u pogledu tome, kako bi nam valjalo ovo najdragocenije blago na svetu. U ovom se listu piše lako i razumljivo za svakoga, te bez njega ne bi valjalo da bude ni jedna srpska kuća, jer će se ovim listom najbolje upoznati što je najnužije radi gajenja dece, negovanja bolesnika, uzimanja zdrave hrane, jednom rečju upoznati sa svim uslovima trajnog zdravlja.“

Pošto je samo prvi broj bio štampan latinicom na hrvatskom jeziku, a posle svi na srpskom jeziku ćirilicom, Temišvarski list „Smotra“ 15. II 1880. god. piše:

„Prema zahtevanju Hrvatskih merodavnika umoljava se urednik lista „Zdravlje“ dr Milan Jovanović-Batut u Somboru, da izdaje časopis i latinicom i pod tim imenom za Hrvatsku publiku.“³⁸

Posle 6,5 meseci izlaženja, nakon 13 brojeva „Zdravlje“ je prestalo izlaziti, Batut je prešao u Cetinje iz kojega šalje dopis Somborskom listu „Rodoljub“ štampan u br. 1 od januara 1881 god.:

„Lep odziv u Srpskoj publici našao je list „Zdravlje“, stoga me je utvrdilo u veri da se kod nas popularna medicina oseća kao prava potreba. O „Zdravlju“ stručnu ocenu izrekoše, da je pogodilo ideju i način za nju. Tako se uređivalo „Zdravlje“ u Somboru sve do početka treće četvrti. U to doba počoh za svojim novim pozivom u Crnu Goru, za List bejah namerio ili da ga u Somboru produžim ili prenesem, ali se pomerah, sa Cetinja ga ne mogah sam uređivati, već po austrijskom zakonu, niti stoga što je redakcija na takvu daljinu veoma teška a drugome je predati nisam hteo, već kada sam započeo. Sem toga zapremiše mi svu snagu i vreme nove prilike oko seobe, te najposle reših da čekam, dok se sasvim ne saberem. To sam dočekao i ovim otvaram novu pretplatu na „Zdravlje“ koje će izlaziti 15-tog i poslednjeg dana u mesecu, a počeeće sa brojem 14 od 15. I. Da bi se dopunio tečaj iz 1880. godine izdaće se i zaostali brojevi, tako da će stari pretplatnici dobiti potpuni tečaj a biće egzemplara i za nove pretplatnike“.³⁹

U Cetinju je izašlo 6 brojeva „Zdravlja“, počev od 15. I 1882. god., a ne 1881. god. kako je Batut obećao, niti je tečaj popunjen zaostalim brojevima. I u Cetinju je Batut vlasnik, glavni urednik i redaktor lista kao i u Somboru. „Zdravlje“ je prestalo izlaziti 1882. god. odlaskom Batuta iz Crne Gore.

U Beogradu je 1902. god. osnovano Društvo za zaštitu narodnog zdravlja Srbije, a za predsednika je izabran Batut. 1906. god. „Zdravlje“ postaje organ društva, na inicijativu Batuta, koji mu postaje glavni urednik. Time je počeo treći period izlaženja lista. Broj 1 je izašao iz štampe 1. I 1906. god. List je izlazio sve do početka I svetskog rata. Posle završetka rata 1920. god. Batut obnavlja list, i on je glavni urednik sve do 1922. god., kada tu dužnost preuzima prof. dr Aleksandar Kostić, profesor Histologije na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Ovaj četvrti period izlaženja lista, trajao je do početka II svetskog rata, kada je list ponovo ugašen.

Celokupan br. 11 časopisa za 1932. god. posvećen je 80-toj godišnjici rođenja Batuta. U njemu su štampani članci njegovih saradnika i sledbenika: dr H. Joksimovića, dr S. Ivanića, dr P. Nešića, dr V. Mihajlovića, dr B. Konstantinovića, dr V. Kujundžića, dr B. Pirca i dr.

U br. 10 „Zdravlja“ za 1937. god., povodom 85-og rođendana Batuta, dr Vojislav Kujundžić piše:

„Punih 85 godina slavi danas dr Milan Jovanović-Batut, lekar i dugogodišnji profesor Sudske medicine i Higijene na Medicinskom fakultetu Beogradskog Univerziteta. Osamdeset godina živi i radi za svoj narod, veliki dr Batut, učitelj i narodni prosvetitelj“.⁴⁰

Posle završetka II svetskog rata list je 1949. god. obnovljen, i tako je započeo peti period izlaženja lista, ovoga puta bez Batuta.

Stogodišnjice izlaska lista proslavljena je u Somboru 1980. god. u sali Skupštine opštine, a u organizaciji Podružnice za Sombor Lekarskog društva Vojvodine i Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Vojvodine (njegovog Odbora u Somboru).

Dr Radivoj Simonović je rođen 17. VIII 1858. god. u Ledincima u Sremu u pravničkoj porodici. Bilo ih je petoro braće; tri su postali lekari a dva pravnici. Osnovnu školu završava u Sremskoj Kamenici, gimnaziju u Novom Sadu, a Medicinski fakultet u Beču, promovisan 26. III 1887. god. u 29. godini života.

Po završenim studijama postaje oficir i vojsku služi 6 godina. Za to vreme bio je prve tri godine u Bosni i Hercegovini (u Avtovcu, Nevesinju,

Mostaru, Sarajevu). U Češkoj u Josefs Stadt-u je proveo godinu dana, a 1891. god. je premešten u Trst, gde je službovao dve godine, da bi se demobilisao 1893. god. i otišao za opštinskog lekara na ostrvo Brač u Milnu. U Milni se ženi Majom Jefremović iz Sremske Kamenice, u braku nije imao dece. U Milni provodi tri godine do početka 1896. god., da bi za kratko vreme prešao za banjskog lekara u Lipik, ali kako mu se taj posao nije svideo, novembra 1896. god. prelazi u Sombor za privatnog lekara, u kojem ostaje 56 godina. Sombor nije hteo napustiti i pored primamljivih ponuda da bude u Beogradu profesor univerziteta. God. 1920. postavljen je za šefa lekara Okružnog ureda i na tom mestu ostao do 1932. god., kada je u 74. godini života penzionisan. Za vreme I svetskog rata bio je šef lekar II odeljenja Vojne rezervne bolnice u Somboru. Umro je 21. VII 1950. god. u 92. godini života.^{43 44 45}

Dr Simonović je bio polivalentno obrazovana ličnost široke kulture, a njegovi radovi ne obuhvataju samo domen medicine. Napisao je 62 rada iz geologije, geografije, planinarstva, etnologije, književnosti, fotografije i istorije. Neki radovi ostali su u rukopisu neobjavljeni. Za života je bio cenjena ličnost, bio je počasni član Književnog saveta Matice srpske u Novom Sadu, doživotni predsednik Istorijskog društva u Novom Sadu, doživotni predsednik Crvenog krsta u Novom Sadu i Somboru, počasni predsednik Srpskog geografskog društva Srbije u Beogradu, počasni član Planinarskog saveza itd.

Mi ćemo se zadržati na opisu dve medicinske knjige i to:

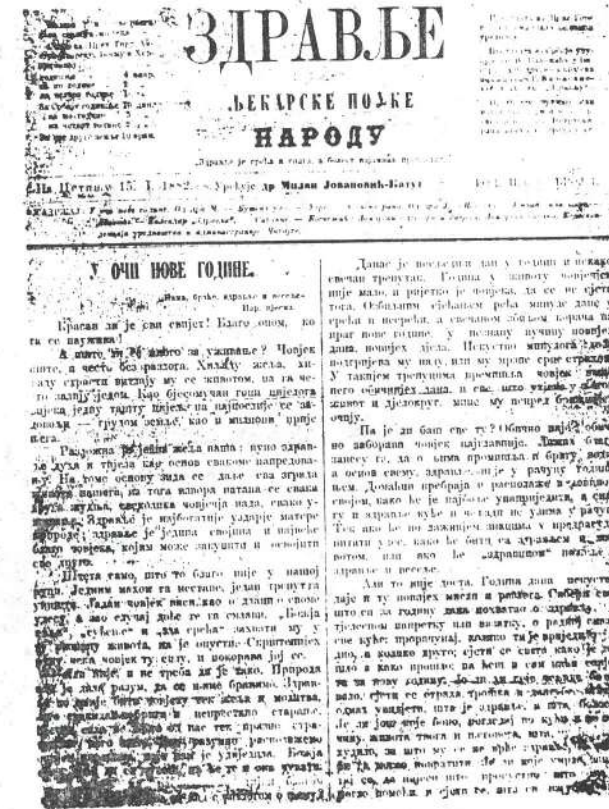
— „Kuga u Sremu godine 1795 i 1796“. Knjiga je pisana ćirilicom na srpskom jeziku, formata 25×15 cm, na 147 strana. Štampana je u Pančevu 1898. god. u štampariji braće Jovanović (slika br. 8).

U predgovoru se pisac obraća narodu: „Naš narod nerazumno živi ne pazići na zdravlje i ne ume da se brani od zaraznih bolesti, jer je u kući nemaran i tvrdo se pridržava zastarelih škodljivih običaja, pa zato mnogo oboleva i umire. U životu našeg naroda ima mnogo pojava na koje se niko ne osvrće pa ni lekari. Zgodnom prilikom treba mu objasniti kako su bolesti važne, pa će narod više paziti, a manje obolevati i umirati, biće sretniji. Istoriji treba ostaviti podatak da sudbina ne zavisi samo od poraza i pobeđe u ratu. U miru zarazne bolesti više pomore nego u ratu puške i topovi. Bolesti su najveći neprijatelj naroda i društva, od bolesti nerazumni narodi izumiru, a njihove redove popunjavaju pametni. Nemarni, lenji, sujeverni, strasni, pijani i tvrdoglavi svuda propadaju, a njihove zemlje i kuće polagano ali sigurno osvajaju tačni, vredni, mudri, trpeljivi i popustljivi. Političarima se skreće pažnja da su službenici pre 100 godina dobro poznavali duh našeg naroda i znali da je tvrdoglav i sujeveran, da se svemu i svakom protivu, a posle kleči i plače i obećava da će većito veran biti.“

Knjiga počinje istorijatom, navodeći da je od prve epidemije kuge u Bačkoj u XVIII veku 1708. god. do poslednje 1814 .god. prohujalo 8 epidemija. Opisuje se uslovi života pre i u vreme epidemije, daju se epidemiološki podaci i put kojim se kuga širila. Iznosi se obezbeđenje od proširenja epidemije, kroz kordone, raštele, kontumace i koncentraciju leševa na kužnim grobljima. Nabrajaju se mobilisani lekari u suzbijanju Sremske kuge, među kojima su i dva županijska fizikusa Bačko—Bodroške županije: dr Büky, šef kontumaca u Bačkoj Palanci, i dr Gelly, šef lekar Vukovarskog okruga. Knjiga završava simptomatologijom i terapijom. Na kraju se nabraja ogromna šteta koju je kuga u Sremu 1795. i 1796. god. nanela narodu.

— „Jektika — Sučija“ (Tuberkuloza), štampana je na srpskom jeziku ćirilicom, formata 19×13 cm, na 104 strane, u Novom Sadu, 1898. god. u Matici Srpskoj, u okviru publikacija zadužbine Petra Konjevića,

kao „Knjiga za narod“ u dve sveske br. 78 i 79, u Štampariji Braće Popović.

Slika br. 8. Broj lista „Zdravlje“ izdan na Cetinju.

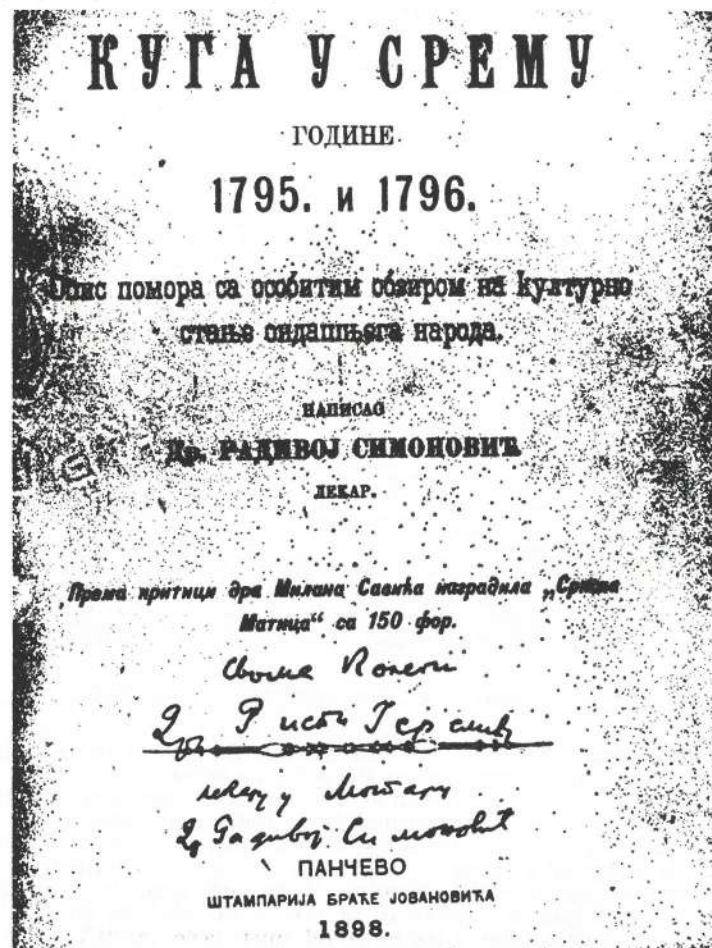
To je popularno izdanje koje tretira štetu koju nanosi tuberkuloza narodu, sa preventivom, terapijom i predlozima šta treba da učini državna vlast da zaustavi širenje tuberkuloze. Kako u to vreme nije postojao specifičan lek za tuberkulozu, dr Simonović predviđa skoro pronalazjenje toga leka: „Ako se pronađe pravi lek protiv sučije lečenje će biti vrlo skupo i dangubno, jer će leka trebati mnogo i dugo. Bogati će bolesnici žrtvovati novac i vreme za poboljšanje života da bi se bolest stabilizovala i ne povratila. Sirotinje ili se neće moći lečiti ili će potrošiti svu svoju uštedu pa i imanje i zaduži će se, dok se ne izleči pa će i dalje živeti isto tako nevoljno a možda i gore i većina se od smrti neće spasti“... „U borbi protiv sučije treba pokrenuti narod, zadobiti njegove tromе масе bar toliko da se ne opiru lečenju i da slušaju, a Inteligencija i državna vlast treba da predvode i upravljaju celim tim radom. Samo ako budemo hteli i umeli sučija našim potomcima neće biti strašilo kao što je nama“.^{42 43 44}

Dr Adolf Feles je rođen u Bačkom Ajmašu 1866. god., od oca Fleša, rabina, jevrejske nacionalnosti. Prezime Feles, je kasnije uzeo, da bi se mađarizovao, kada je prešao u rimokatoličku veru.

Osnovnu školu završio je u rodnom mestu, gimnaziju u Somboru, 1884. god. a za doktora medicine promovisan je 1891. god. u Budimpešti.

Iste godine zaposlio se u Somborskoj gimnaziji kao predavač higijene i kao školski lekar. Na toj dužnosti je bio 20 godina do 1911. god. Posle završetka I svetskog rata napušta Sombor i iz nacionalnih pobuda seli se u Mađarsku.

Osnovao je i bio prvi urednik medicinskog časopisa na mađarskom jeziku „Orvosiüyet“. Prvi broj je izašao u Somboru 1. III 1897. god. List je bio glasilo Društva lekara Mađara, izlazio je svakog prvog u mesecu, a godišnja pretplata iznosila je 3 forinte.

Slika br. 9. Knjiga dr R. Simonoviča „Kuga u Sremu godine 1795. i 1796.“

Dr Feles je u svojoj privatnoj ordinaciji odnosno laboratorijumu proizvodio maju za pelcovanje protiv velikih boginja.

Časopis „Orvosiüyet“, iako je izlazio u Somboru, nije bio samo lokalnog karatkera, bavio se opštom problematikom lekarskog staleža u Austro-Ugarskoj. Časopis je zahtevao formiranje Lekarske komore, Lekarskog udruženja, regulisanje lekarskih penzija i zbrinjavanje lekarskih

udovica. Vodio je borbu za poboljšanje lekarskih plata, koje su u Somboru bile izuzetno male. Dao je opis I kongresa lekara koji je održan u Budimpešti, 27. V 1897. god. List je iznosio sve staleške podatke. Zapažen je članak koji tretira problematiku zdravstvenog osiguranja preko „Okružnog ureda“, a napisao ga je dr Duhon Janos.

Donose se razne reklame, reklamiraju se lekovi, kisele vode, banje i td. Pored ostalog reklamira se i maja za pelcovanje protivu velikih boginja koju je proizvodio dr Feles.

Nije nam poznato dokle je list izlazio.

Ovim bi iscrpeli našu raspoloživu dokumentaciju o medicinskoj literaturi Sombora kroz XVIII i XIX vek.

IZVORI I LITERATURA (nastavak):

- ¹⁷ I.A.S., 1785, 370. — ¹⁸ I.A.S., 1781, 184. — ¹⁹ I.A.S., 1808, 844. — ²⁰ Protić M., Pavlović B., *Doprinos braće Radivoja i Svetislava Simonoviča, lekara, razvoju naše medicine*. Zbornik radova (Z.R.), IV naučni sastav NDZIZK Vojvodine, Sombor, 1972, 147—153. — ²¹ Subotić P., *Život i delo dr Radivoja Simonoviča*. Z.R., IV NS NDZIZK Vojvodine, Sombor, 1972, 153—156. — ²² Gellej M., *Hauptbegriffe über die Tödllichkeit der Natürlichen, und Siscere Gelindingkeit der geimpften Blattern*, Emanuel Jankovitz. Neusatz, 1797. — ²³ Demenesku P., *Dr Konstantin Peičić, lekar, kulturni i prosvetni radnik*. Z.R., II NS NDZIZK Vojvodine, Vršac, 1970, 65—68. — ²⁴ Protić M., Pavlović B., *Domaći lekar, prvi stručni medicinski časopis i njegov udeo u zdravstvenom prosvetivanju Banata*. Z.R., II NDZIZK Vojvodine, Vršac, 1970, 101—106; i I.A. Pančevo, 1874, 154. — ²⁵ List „Golub“, Sombor 1882, 7, 110. — ²⁶ Peičić K., *Rukovoditelj k' izgubljenom zdravlju*. Univerzitetna štamparija, Budim, 1834. — ²⁷ List „Javor“, Novi Sad, 1880, 12 (maj) i 6 (februar). — ²⁸ Burdach K.V., *Eklektik*, Daniel Földvari, Sombor, 1831. — ²⁹ Bakić V., *Pouke o vaspitanju dece u roditeljskoj kući*, štamparija Milivoja Karakaševića, Sombor, 1880. — ³⁰ Marković R., *Učiteljska škola u Somboru (1848—1918)*, Sombor, 1978, 81—241. — ³¹ Srpska pravoslavna crkvena opština, knjiga rođenih, Sremska Mitrovica, 1847, 12, 358. — ³² Grujić V., *Pionirski zdravstveno prosvetiteljski zahvati dr Milana Jovanoviča Batuta*, Z.R., V NS NDZIZK Vojvodine, Novi Sad, 1973, 335—359. — ³³ List „Rodoljub“, Sombor, 1880, 32 (10 avgust). — ³⁴ Stanojević T., Ramzin S., Dragić M., Đorđević S., *Dr Milan Jovanović Batut (1847—1890)*, Srpski arhiv, Beograd, 1962, 80, 4, 252—359. — ³⁵ Arhiv Crne Gore, Cetinje (ACG.C.) 1881, 1484. — ³⁶ ACG.C., 1881, 1729. — ³⁷ ACG.C., 1882, 330. — ³⁸ List „Smotra“, Temišvar, 1880, 7 (15 februar). — ³⁹ List „Rodoljub“, Sombor, 1881, 1 (1 januar). — ⁴⁰ Vujadinović V., *Deset godina Zdravlja, Zdravlje*, Beograd, 1927, X, 145. — ⁴¹ Miškov D., *Prve medicinske publikacije u Vojvodini*, Acta historiae medicinae..., Novi Sad, 1979, XXIX, 1, 154—163. — ⁴² Subotić P., *Život i delo dr Radivoja Simonoviča*, Z.R., IV NS NDZIZK Vojvodine, Sombor, 1972, 153—156. — ⁴³ Berber S., *Čovek iznad svega*, Sombor, 1978. — ⁴⁴ Klinovski P., *Dr Radivoje Simonovič, život i rad*, Sombor, 1958. — ⁴⁵ Simonović—Obrodović D., *Iz zaostavštine dr Radivoja Simonoviča*. — ⁴⁶ I.A.S., 1832, 40. — ⁴⁷ I.A.S., 1785, 370. — ⁴⁸ I.A.S., 1897, 1986. — ⁴⁹ Tomandi M., *Život i rad Konstantina Peičića*, Matica srpska, Novi Sad, 1966. — ⁵⁰ Đorđević S., *Dr K. Peičić i njegova inicijativa za otvaranje medicinske škole u Beogradu 1843. godine*. Arhiv za istoriju zdravstvene kulture Srbije, Beograd, 1981—82/X—XI, 1—4, 33—41.

Kosta POPOV, Đorđe ANTIĆ, Vojislav SMILJANIĆ, Vladimir BLANUŠA

AUFBAU IN DIE ETWICKLUNG DER MEDICINISCHE LITERATURE IN SOMBOR IM XVIII UNDXIX JAHRHUNDERT (II).

II. Medizinische Bücher und Zeitschriften

Die sind am meisten evoluirte Literatur. Wir nennen die Autoren und Werken die geschrieben oder gedruckt in Sombor wurden.

— Dr. Mihaelus Rafaelus v. Gelley, Gaufisucus, „Hauptbegriffe über die Tödllichkeit der natürlichen und sichere Gelindigkeit der Geimpften Blattern“. Edd. Emenuel Jankowits, Neusatz, 1793.

— Dr. Karl Fridrich v. Burdach, Arzt, „Eklektik“ das Buch ist mit Handschrift geschrieben in Sombor im Jahre 1831 in der Schreibwerkstadt von Daniel Földwari.

— Dr. Konstantin Peičić, Arzt, „Verwalter der verlorenen Gesundheit“. Edd. Der Universitets Druckerei in Budapest, 1831. Das ist das medicinische Buch das in serbischer Sprache geschrieben war.

— Dr. Vojislav Bakić, Pedagog, „Belehrung über die Erziehung der Kinder im Elternhaus. Edd. Druckerei Milivoj Karaka — Sević, Sombor, 1880. Das ist das erste Buch in der serbischen Sprach, welches die Kindethygiene durcharbeitet.

— Dr. Milan Jovanović-Batut, Arzt, Begründer, Besitzer und Redaktor der medizinischen Zeitschrift „Zdravlje“ welche erste Nummer am 10. I 1880 Jahre in Sombor ausgegeben wurde. In Sombor sind 13 Numer ausgegeben worden. Die Zeitschrift wurde nachher in Cetinje und Beograd ausgegeben, wo sie noch heute ausgegeben wird.

— Dr. Radivoj Simonovits, Arzt, „Pest im Sirmium im Jahre 1795 und 1796.“ Gedruckt im Pančevo, 1898. „Tuberkulose“ gedruckt 1898 in der Druckerei der Brüder Popović in Novi Sad.

— Dr. Adolf Feles, Arzt, Begründer und Eigentümer und Redaktor der ersten medizinischen Zeitschrift in Sombor in Ungarische Sprache „Orvosügyet“ („Ärztliche Arbeit“). Die erste Numer ist 1897 gedruckt.

Mit dem sind die Medizinische Literaturen die im Sombor in dem XVIII und XIX Jahrhundert geschrieben oder gedruckt beendet.

(Rad je Uredništvo primilo 20. VIII 1981. god.)

Dubravka KEZELE-POPOV, Olga POPOV-DRAGIN i Đorđe ANTIĆ

PRVI PREGLED APOTEKE U SOMBORU 1786. GODINE NA OSNOVU „OPŠTEG ZAKONA ZA SANITETSKI RAD“

Paragraf 4. „Normae officii medicis praescripta“ („Radni propisi za lekare“), prvog dela „Generale normativum in re sanitatis“ („Opšteg zakona za sanitetski rad“), važećeg za celu Austriju, obnarodovanog 1770. god., glasi:

„Fizikus je dužan da nadgleda rad apotekara i da kontroliše dali se apotekar striktno pridržava Farmakopeje pri izradi lekova, dali je apoteka čista i uredna, dali su lekovi ispravni, dali su blagovremeno zamenjeni lekovi kojima je rok trajanja prošao ili kojima je dejstvo oslabilo. Prilikom pregleda u pratnji gradskog fizikusa, nalaziće se još dva fizikusa, a ako ih u mestu nema u dovoljnom broju, zameniće ih lica iz redova građana koja će Magistrat odrediti“.

Rad apotekara reguliše treći deo „Normativum“-a „Norma agendi pro pharmacopolis“ („Radni propisi za apotekare“), čiji paragraf 2. od ukupno 10 iz koliko se sastoji glasi:

„Prilikom prijema u službu apotekar mora podneti Magistratu diplomu o svršenim kvalifikacijama, i pred Magistratom položiti zakletvu. Kada je primljen u službu, apotekar automatski podpada pod jurisdikciju Zemaljske sanitetske komisije. On se mora pridržavati dispensatoziума (sinonim za Manualia), Taxae Pharmaceuticae i Pharmacopoeae. Od određenih propisa apotekar ne sme ni malo otpustiti, a za svaku grešku Zemaljska sanitetska komisija izričaće mu novčane ili telesne kazne“.¹³

Ovo je prvi zakon u Austriji, važeći i za Vojvodinu, koji reguliše rad celokupnog saniteta, a koji propisuje i sva poslovanja apotekara i apoteke i određuje obaveznu iznenadnu kontrolu apoteke.¹³

Prva Apoteka „Kod zlatnog lava“ otvorena je u Somboru 1766. god. Koncesiju je Magistrat dao Ferdinand-u Planck-u¹, koji je 1772. god. preminuo.² Posle interregnum-a 1777. god. apoteku preuzima Ignac Billegh, koji učestvuje u prvom kontrolnom pregledu apoteke.¹²

U Somboru, kao i u celoj Bačko-Bodroškoj županiji, ni upravna ni sanitetska vlast nisu se pridržavali „Normativuma“, tako da 11 godina nakon njegovog obnarodovanja nije izvršena ni jedna na zakonu zasnovana kontrola apoteke. Za ovo je u Bačko-Bodroškoj županiji postojalo više razloga, pa ćemo neke najvažnije nabrojati:

Sombor nije imao gradskog fizikusa, a županijski fizikus je bio u Baji.

Na području Bačko-Bodroške županije vodila se borba za vlast između crkvenih i svetovnih velikodostojnika, da bi 1776. god. prešla u ruke svetovnih, kada je za velikog župana izabran grof Gotfried von Hadik iz Futoga.